

મધુ-ખંસરી.

નાટકનાં ગાયનો અને, રૂપ રેખા.

લેખક:—

સ્વ. સાક્ષર નૃસિંહદાસ ભગવાનદાસ વિભાકર.

બી. એ, એલ એલ બી. બેરિસ્ટર-અંદ-લો.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

ખાપુલાલ બી. નાયક.

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક

સુરત-પ્રિન્સેસ થીએટર.

આવૃત્તિ ૬

પ્રત ૫૦૦૦.

(સર્વ હક પ્રસિદ્ધ કરનારને જવાબીન છે.)

સુરત ખપાડીઆ ચઢલાપર આવેલા થી ન્યુ 'સમાચાર' પ્રી.

પ્રેસમાં ખંડુલાલ દામલાલ નાયકે પ્રકાશક મટે છ.યં.

સંવત ૧૯૮૨

સને ૧૯૨૫

મૂલ્ય ૦-૪-૦

પાત્રોની નામાવલિ.

પુરૂષ પાત્રો.

મધુસુદન—નવદુર્ગનો સહૃદય સમાજસેવક; વિમલકાન્ત ઉદયકાન્ત નામના અમીરી ખવાસવાળા મુક્તીસ મળ્લરનો પુત્ર, સ્નેહવીજ્ઞાનો સહોદર; પાછળથી શેલાનપુરનો પ્રધાન “આત્મપ્રકાશ” અને સુવર્ણનગરનો લોકનાયક “જ્યોતિકાન્ત” બંન્નેરી બાળાનો હૃદયેશ્વર.

સર પ્રમોદરાય—નવદુર્ગનો “આખરદાર” શહેરી, “વિશ્વસુધારક કલબ” નો પ્રમુખ; “શેલાનપુર ઈન્ડ્યુસ્ટ્રીયલ કંપની લીમીટેડ” આદિ અનેક જોઇન્ટ સ્ટોક કંપનીઓનો ડિરેક્ટર.

રાજ બહાદુર સાધુલાલ શકરાલાલ અટોરીયા—“વિશ્વસુધારક કલબ” નું નાક.

ખાનસાહેબ મોલાબક્ષ હુસેનબક્ષ—“વિશ્વસુધારક કલબ” ની શેલામાં અભિવૃદ્ધિ કરનાર મેમ્બર.

શામસુદ્દર પરદુઃખભંજન—“કલબ” ના અતિ વિચારશીલ ખેતાગ્રહિત “પંદુઃખભંજન” મેમ્બર.

પ્રેમચેકટર અજીત—નવદુર્ગની છુપી પોલિસનો બાહોશ અમલદાર “જિતેન્દ્ર” ના છુપા વેષમાં “ગુન્હેગાર મધુ” ની પાછળ પડેલો પોલિસ સરદાર; પાછળથી સુવર્ણનગરનો પોલિસ અમલદાર.

વિમલકાન્ત—મધુસુદન તથા સ્નેહવીજ્ઞાનો પિતા.

પ્રિન્સરવીન્દ્રકુમાર—શેલાનપુરના મહારાજા સૂર્યકેતુનો પાટવી કુમાર; સ્નેહવીજ્ઞાનો સખા અને સ્વામી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ] -

અનુક્રમાંક ૧૨૭૭૫ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મધુ હંસી

વિષય ૪-૨-૪

પ્રથાપીઠ પ્રથાભરૂ ૧૨૬૬૪
જામદાવાદ (૩)

ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

સુવર્ણકેતુ—શોભનપુરનો નરેશ, મહારાણી બાદશીહનો ભાઈ,
સ્વીન્દ્રકુમારનો પિતા.

સુન્દરકાન્ત—સુવર્ણનગરનો સરકારી વકીલ.
ઉપરાન્ત મચ્છુરો, મહેરીઓ, સિપાહીઓ,
નોકરો વગેરે.

સી પાત્રો.

સંસારીબાળા—વસુન્ધરાની ઉપાસક બાળા.

વિરાગીબાળા—અમરાપુરીનું ચિન્તન કરનાર બાળા.

દેવી વસુન્ધરા—સંસારના મોહમાં મુગ્ધ બનેલી સંસારી
બાળાની બાલ્યવલ્લભાન મનોદેવી.

દેવીઅમરાપુરી—ભવિષ્યની ભાવનાઓ ઘડનારી વિરાગી
બાળાની પ્રશાન્ત મનોદેવી.

મુલશન—વારાંગના.

સ્નેહવીણા—વિમલકાન્તની બહાદુર પુત્રી વીણા; મધુ-
સુદનની વિણુટી પટેલી ખેડન, સ્વીન્દ્રકુમારની
વફાદાર માલણ, સખી અને છેવટે અર્ધાંજના
દિલ્હારમની વેપધારી.

જંસરી બાળા—શોભનપુરના “કુમારી આશ્રમ” ની
અધિષ્ઠાત્રી, પ્રધાન “આત્મપ્રકાશ” પાછળ લોક-
ચુંબકની મધક જેવાલી સુંદરી, સુવર્ણનગરનાં
પ્રધાનપદને શોભાવનાર વેપધારી જંસરીધર.
અંતમાં “મધુજંસરી.”

હુલારી—દિલ્હારામ તથા જંસરીધરના કમચૂબી અંભએલી,
કુમારી આશ્રમની મુગ્ધ બાળા.

મહારાણી બાદશીહા—સુવર્ણનગરની મહારાણી, મહા-
સખી સુવર્ણકેતુની ભગિની.

ઉપરાન્ત સખીઓ, કુમારી આશ્રમની બાલ્યવલ્લભ વગેરે.
સ્વયં—નવકુર્મ, વસંતામરિચી દેકરી, શોભનપુર, સુવર્ણનગર.

મધુ—અંસરી

નાટકની રૂપરેખા.

અંક ૧ લો.

આમુખ—અંસરીબાબા તથા વિસગીબાબા નામની એ કુમારીઓ પોતપોતાના મનોદેવીના પ્રાર્થના કરી રહી છે; ત્યાં દેવી વસુન્ધરા તથા દેવી અમરાપુરી દર્શન દે છે. વસુન્ધરા અને અમરાપુરીના મહિમાની ચર્ચા વસુન્ધરાનેજ આંગણે અમરાપુરી પોતાના ભક્તબનેદની અંખી કરાવવા સર્વને લઇ જાય છે.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—નવદુર્ગમાં “પ્રમોદ વિલાસ”

નવદુર્ગના બાણીતા શહેરી અને ‘વિધિસુધારક કલ્પ’ ના પ્રમુખ પ્રમોદરાયને “સર” નો ખેતાબ મળેલા હોવાથી એના દોસ્તો એમને સુબારકબાદી આપવા આવે છે, ‘વિધિ સુધારક કલ્પ’ ના મેમ્બરોની આર્થિક ઉન્નતિ સબંધી વિચાર બોઇન્ટ-ટો-કંપની ઉભી કરી શેઠા પુરને યાત્રિક બાળથી સ કરવાનો મંકદેવ. આજનો યાદગર દિવસ “ક્રુષ્ણો” ન જાય તે માટે ચારાંજના શુભશનની મદદ માગવામાં આવે છે, એટલામાં જેલ તોડીને નાઠેલો કેદી મધુપુત્ર ત્યાં પ્રવેશે છે. પ્રેમી રાય તથા મધુ વચ્ચે ચક્રમક દરમિયાન ટિટેકિટવ અમલદાર ઇન્સ્પેક્ટર અણતલું સિપાહીઓ સહિત આવી પહોંચેલું. મધુના હાથમાં હાથકડી હાથકડી તોડી મધુનું છટકલું. પ્રેમિયલું પાછળ પડેલું.

પ્રવેશ ૨ બે.

સ્થળ—વસંતઝિરિ પાસે વિમલકાન્તનું ઝૂંપડું.

કેદી મધુસુદને પોતાના પિતા વિમલકાન્તને મળી જાય છે. કેદીએને જેલમાંથી નહસાડેલ છે, નહાસેલા કેદીએ વિમલકાન્તના ઝૂંપડા પાસે આવે છે. વિમલકાન્તને તેની મદુદા પાસે છોડી કેદીએ જાય છે. તુરંતજ મધુસુદનનું પ્રવેશવું. મધુસુદનના પિતાનું મૃત્યુ. મધુનો કર્ણાટક અને હૃદયમંથન, સમાજ સામે ઉચ્છેદનયુક્ત મગજની બંધખોર સ્થિતિ, એટલાંય નવદુર્ગંથી આવતી મોટરકારનો અવાજ ત્રાસજનક છે. મોટરના ચુરેચુર કરવાનો મધુનો નિશ્ચય. દરમિયાન અકસ્માતથી મોટરનું ઉંધું વળવું. મોટર હાંકનારનું નદીમાં પડવું. નદીમાં પડેલા મુસાફરને બચાવવા મધુનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન. મુસાફરના કાગળો મધુએ વાંચવા. સુવર્ણનગરમાં મહાસાગી ભદ્રશીલા સામે કાવત્રાની બાતમી. ડુબી ગયેલો મુસાફર શોભનપુરના પ્રધાનપદ માટે સર પ્રમોદરાય તેમજ નવદુર્ગના અમલદારોના લલામણપત્રો લઈને જતો હતો એમ સમજતાં પોતેજ મુસાફર આત્મપ્રકાશનું નામ ધારણ કરી લલામણપત્રોનો ઉપયોગ કરી શોભનપુરનું પ્રધાનપદ મેળવવાનો મધુનો નિશ્ચય, એટલામાં પાછળ પડેલા ઈન્સ્પેક્ટર અજીતનું આવવું. અજીત અને મધુ વચ્ચે ઝાઝપી. અજીતને ઘાયલ કરી મધુનું મોટરમાં બેસી શોભનપુર તરફ નહાસવું.

પ્રવેશ ૩ બે.

સ્થળ—શોભનપુરનું રાજ ઉદ્યાન.

“કુમારી આશ્રમ”ની બાળા સ્નેહવીણા શોભનપુરના પાટવી પ્રિન્સ રવીન્દ્રકુમારને આશ્રમના વાર્ષિક ઉત્સવ નિમિત્તે આમંત્રણ આપવા આવી છે. ઉદ્યાનના એકાંતમાં

સ્નેહવીણા ગીત લલકારી રહી છે ત્યાં પ્રિન્સ રવીન્દ્રકુમારનું પ્રવેશવું, કુમારના સૂના આત્માની ભૂખ સ્નેહવીણા સંતોષે છે, અને જે “વીણા” એકવાર પોતાના લાઇ મધુસુદનને કેદમાં જતાં બચાવવાની ખાતર રવીન્દ્રકુમારની માલજી તરીકે ખરીદાયેલી હતી તે આજે એજ પ્રિન્સની સમોવડી સખી “સ્નેહવીણા” તરીકે સ્વીકારાય છે. સ્નેહવીણાનું જવું, અને શોભનપુરના મહારાજા સૂર્યકેતુ તથા નવા નિમાયેશ્વા પ્રધાન આત્મપ્રકાશનું આવવું, નવા પ્રધાનની પિછાણ, આત્મપ્રકાશનું જવું, નવદુર્ગથી સર પ્રમોદરાયની પાર્ટીનું આવવું, શોભનપુરને “અપ-ટુ-ડેપટ” યાંત્રિક શહેરમાં ફેરવી નાંખવાને માટે સર પ્રમોદરાય પોતાની “શોભનપુર હમ્બુવમેટ કંપની, લીમીટેડ”ની યોજના રજુ કરે છે. નવા પ્રધાનની સંમતિ મેળવવા કહી મહારાજાનું જવું. પોતાના વગવાળા ગ્રહસ્થને બદલે કોઈ બીજો પ્રધાન નિમાએલો સાંભળી પ્રમોદરાયનું આશ્ચર્ય ! “ત્રિધ-સુધારક કલ્પ” ના મેન્બર “બિતેન્દ્ર ધ્રુપા વેષમાં આવેલ અછતની શંકા.”

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—બિહાગવનમાં “કુમારી આશ્રમ”નો મંડપ.

આજે કુમારી આશ્રમનો વાર્ષિકોત્સવ છે. આશ્રમની બાળાઓ એક આંતર દરમ લલ્લવાની હોવાથી સ્નેહવીણાએ કુંજુનો પાઠ લીધો છે, આશ્રમની અધિષ્ઠાત્રી બંસરીબાબા તથા સ્નેહવીણાનો વિનોદ. મહારાજા સૂર્યકેતુ તથા પ્રધાન આત્મપ્રકાશની ઉત્સવમાં હાજરી. બંસરીબાબાને અભિનંદન, બાબાઓ તરફથી “શ્રીકુંજુનું દારિકા પંધારવું” અને ગોપી-ગોવ્તી વિરહપદ્યો”નું આંતર માટક. સર્વ તથા બાદ બંસરીબાબાએ પ્રેમની રવીન્દ્રકુમારે માંગણી કરેલી. “હું મહારાજાને જીવન-કોઈને આપી શકી છું.” એવો બંસરીનો

(૭)

ઉત્તર, સ્વીન્દ્રકુમારનો કોષ કમિયન આત્મપ્રકાશનું પ્રવેશનું. સ્વીન્દ્રને પ્રકાશની ખમ્મી, સ્વીન્દ્રનું જનું, બંસરી તથા પ્રકાશ વચ્ચે લોહચુંબક. ઉભયનું સાથે જનું.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—બિહારગવનનો એક કુંજ.

સ્વીન્દ્ર સામેના લેખિત પુરાવાઓ પ્રકાશ પાસેથી હાથ કરી આપવાનું સ્નેહવીણાનું સ્વીન્દ્રને વચન અને એક યુવકના વેષમાં પ્રધાનના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી થવાનો સંકેપ.

પ્રવેશ ૬ કો.

સ્થળ—પ્રધાન આત્મપ્રકાશનો બંગલો.

કુમારી આશ્રમની બાળા દુલારીને આત્મપ્રકાશ પોતાની લાડકવાળી ખેન જેવી ગણતો હોવાથી તેણીને થોડા દિવસ પોતાને ત્યાં રહેવાને આમંત્રે છે. ત્યારબાદ સ્નેહવીણા દિલ્લારામ નામ ધારણ કરી પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી તરીકે રહેવા આવે છે. દિલ્લારામની નિમણૂક, અને દિલ્લારામ તથા દુલારીનું પરસ્પર આકર્ષણ !

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—આત્મપ્રકાશના બંગલાનો એક ભાગ.

આત્મપ્રકાશ પાસે સર પ્રમોદરામની પાર્ટીનું આવવું. યાત્રિક ચોળનાઓ માટે પ્રધાનની પરવાનગી માગવી. સ્વર્ગની કુલવાળી સુસુ ચોળનાર સર પ્રમોદરામની ચિન્તિતના હોશમાં મુકવાની આત્મપ્રકાશ સાથે ના પાડે છે. નિતેન પ્રમોદરામને આત્મપ્રકાશ એક સુંદર મધુ છે એમ આતમી આપવી.

(૮)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—આત્મપ્રકાશનું ખાનગી ઉદ્યાન.

“પુરૂષનો અવતાર વધારે સારો કે સીનો” —એ સના-
તન પ્રશ્નના વિચારમાં હુલારી તથા દિલારામ મચાણુ છે.
પ્રશ્નનો ઉકેલ “આપ પ્રાણુજીવન, બહાલાં અમે” માં વિરામે
છે. હુલારી તથા દિલારામ રવાના થતાં આત્મપ્રકાશ તથા
બંસરીનું આવકું, આત્મપ્રકાશ એજ શુન્દેઝાર મધુ છે એવી
“બુદ્ધી” અફવા સંબંધી બંસરી તરફથી ખાતમી મળવી.
પ્રકાશને જ્યાંવ્યાની જ્યાંવ્યાની બંસરી પોતાને માથે લે છે.

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—“કુમારી આશ્રમ” નું યોગાન.

આજે કુમારી આશ્રમને તોડી પાડી તેની જગાએ
ચામડાની મીલનો પાથો સુવર્ણનગરનાં મહારાણી અને મહા-
રાજા સૂર્યકેતુના પહેલ ભદ્રશીલાના હાથથી નાંખવા માટે
સર પ્રમોદરાયની સિન્ડિકેટ તૈયારી કરી રહ્યું છે. મહારાજા
સૂર્યકેતુ તથા મહારાણી ભદ્રશીલા આ પ્રસંગે હાજર થયાં
છે. પોતાના “પ્રાણ કરતાં પણ વધારે ખારી” સંસ્થાને
જમીનદોસ્ત થવી એજ આશ્રમની બાબાએનો કરુણાલાપ.
પોતાની “કર્મકુશળતા” માટે પ્રમોદરાયની મગફળી અને
આત્મપ્રકાશની મંજીર ચેતવણી. તુરતજ બંસરીએ અણ-
તના વેષમાં પ્રવેશી શુન્દેઝાર મધુ સામેનું વોરન્ટ રજુ કરી
આત્મપ્રકાશને ઉઠાવી જવો. પાછળથી જિતેન્દ્રનું પ્રવેશવું
અને અણત તરીકે બહેર થવું. બંસરીએ તથા પ્રકાશે
આપેલી માપ સંબંધી સમાચાર સાંભળી સર્વ દિગ્મુદ ! !

ટપ્પો.

(૯)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

સ્થળ—સુવર્ણ નગરમાં મહારાણી ભદ્રશીલાના
મહેલનો એક ખંડ.

આત્મપ્રકાશ ન્હાતીને સુવર્ણનગર આવેલ છે. અણત
પણ તેની પાછળ સુવર્ણનગર જઈ પહોંચેલ છે. અણત
આત્મપ્રકાશનો પત્તો મેળવવાને માટે મહારાણી ભદ્રશીલાના
પેલિસ અમલદારની નોકરી મેળવે છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં આત્મપ્રકાશનો ગુપ્ત આવાસ.

દુકારી પણ આત્મપ્રકાશ સાથે સુવર્ણનગર આવી છે.
દિવારામને સ્વીન્ડર તરફથી છુપા બસુસનું કામ સોંપવામાં
આવ્યું છે. દુકારોના લોખપણનો લાભ લઈ દિવારામ આત્મ-
પ્રકાશના ગુપ્ત આવાસમાં જઈ પહોંચે છે. દુકારી તથા
દિવારામ વચ્ચે પ્રભુવલ્લભ દરમિયાન આત્મપ્રકાશનું પ્રવે-
શનું દિવારામને જોઈને પ્રકાશનું આશ્ચર્ય! દિવારામનું
મહાર જનું ત્યારના બંસરીબાળા પ્રકાશને સાવચેતી આપવા
આવે છે. પ્રકાશની અર્થમના થયે માટે બંસરીની મામણી
મામણીનો સખેદ અન્યદર, બંસરીના દિલને આવાસ. બંસરી
જ્યાં આત્મપ્રકાશ ગયા ત્યાં જાહ પાછળથી સ્નેહપીંજુને છુપી
રીતે પ્રવેશી તીજેરીમાંથી 'સ્વીન્ડર' સાથેના ગુપ્તવાસ
કાળનો ચોરવા.

(૧૭)

પ્રવેશ ૩. બે.

સ્થળ—સુવર્ણ નગરમાં રવીન્દ્ર કુમારનો કુંબ.

રવીન્દ્ર સુવર્ણનગર આવેલ છે. સ્નેહવીણા પ્રકાશની લીએરીમાંથી કાગળો ચોરીને તુરતજ રવીન્દ્રને મળે છે. સ્નેહવીણાએ સુસ્તિપૂર્વક રવીન્દ્ર પાસેથી મહારાણી બદરશીલા સામેના કાગળાં સંજોથી હકીકત બેઠાવી. અને રવીન્દ્રને આ કાગળાથી ફર રહેવાને કહેવું. પોતે કાગળો હાથ કર્યા છે એ બાતથી સ્નેહવીણાએ રવીન્દ્રથી છુપી રાખવી અને પોતાના હૃદયની છુપી લાગણીઓ પ્રગટ કરવી, રવીન્દ્રે સ્નેહવીણાના પ્રેમનો તિરસ્કાર કરવો, છતાં સ્નેહવીણાની તેના તરફ અનન્ય ભક્તિ કાચમ રહેવી અને હજુ પણ રવીન્દ્રની આતર બંસરીને મનાવવાનું તેણીએ માથે લેવું.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—સુવર્ણ નગરનું “સુવર્ણરેસ્ટોરાં.”

સર પ્રમોદરાયની ખાટી હવે પોતાની “ચુડાઈ” સુવર્ણ નગર ઉપર લઇને આવ્યા છે. સુવર્ણનગરના પ્રધાનની જગા આઠી પડેલી હોવાથી સર પ્રમોદરાય એ જગા માટે ઉમેદવારી કરી રહ્યા છે, અને તેટલા માટે લોકમત પોતાની તરફ ખેંચવાને માને “સુવર્ણરેસ્ટોરાં” માં કેટલાક મીમાન્સકોરીઓને જોમના તરફથી ખાણ આપવામાં આવ્યું છે. ખાણને અતે બાપલો વર્ષ રહ્યા છે ત્યાં આત્મપ્રકાશ કે જેણે સુવર્ણનગરમાં “અતિશય” નામ ધારણ કર્યું છે તે કેટલાક મનુરો સહિત પ્રવેશે છે. “મનુરો” પ્રથા “મનુરો” અને અપકામી છે. એ અપકામ કે જે મનુરોના પ્રવિય અમલદાર તરીકે હાલ કામ કરે છે તેણે આવવું અને મનુરોની ફતેહ.

પ્રવેશ ૫ ચો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરની રાજવાટિકા.

દિવાસને સાપેલ સ્નેહસંકેત પ્રમાણે દુલારી તેને રાજવાટિકામાં મળવા આવી છે, પરંતુ દિવાસમને બદલે સ્નેહવીણાનો મેળાપ થતાં દુલારીની નિરાશા. સ્નેહવીણાની મીઠી મસ્કરી દુલારીનું જવું અને બંસરીનું પ્રવેશવું સ્નેહવીણાએ સ્વીન્દ્રનો સંદેશો આપવો, બંસરીનો ઉત્તર, સ્વીન્દ્ર સંબંધી બંસરીને નિર્ભય બનાવવાના પ્રયત્નમાં સ્નેહવીણા પોતાનું દિવાસમ તરીકે પરાક્રમ બહેર કરી દે છે, બંસરી યુક્તિ પૂર્વક સ્નેહવીણાએ ચોરેલા કાગળો મેળવી લે છે. સ્નેહવીણાનું જવું પાછળથી બદ્રશીલાને બંસરીએ સર્વ કાગળો બતાવવા અને પ્રમોદરાય તથા સ્વીન્દ્રનો પ્રપંચ ખુલ્લો કરવો બંસરીને “બંસીધર” નામ ધારણ કરાવી પોતાના પ્રધાન તરીકે નિમવાનો મહારાણીનો નિશ્ચય.

પ્રવેશ ૬ છો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરનું બહેર સલાસ્થાન.

આજે પ્રબલો મત લઈ મહારાણી બદ્રશીલા, પોતાના પ્રધાનની નિમણૂક કરનાર છે. મહારાણી બદ્રશીલા, મહારાજા સૂર્યકેતુ અને સ્વીન્દ્રકુમાર સમક્ષ પ્રમોદરાય તથા આત્મપ્રકાશની ઉમેદવારી સંબંધી ચર્ચા પ્રકાશના શબ્દોથી પ્રમોદરાયનું ઉત્કેશવું “બંસીધર” ના લેખાસમાં સર્જાયેલી બંસરીએ પ્રમોદરાય તથા સ્વીન્દ્રકુમારનું કાવતું ખુલ્લું પાડવું અને પુરાવાના કાગળો બહેર કરવા, દિવાસમ સ્નેહવીણાના અસલ સ્વરૂપમાં! સવેનું આકર્ષ્ય થવું!!

ટાલો.

અંક ૩ નો

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં સૂર્યકેતુનો આવાસ.

સૂર્યકેતુ રવીન્દ્રને તેના સન્નિહીત મોટે માર્ગિક મંચનો કહી રહેલ છે એટલામાં પ્રમોદરાય તથા સાધુલાલ સ્ટોરિયાનું આવવું. રવીન્દ્ર તથા પ્રમોદરાય સામેના કેસમાં મહારાજ સૂર્યકેતુ ન્યાયાધીશ નિમાયા સંબંધી પ્રમોદરાય સૂર્યકેતુને અર્થ સૂચક અભિનંદન આપે છે. સૂર્યકેતુ પ્રમોદરાયની ખાત્રી કરી આપે છે કે તેના હાથમાં તે સહી સલામત નથી શોભનપુરને પ્રમોદરાયની સિન્ડિકેટના હાથમાંથી છોડાવવાના અને સુવર્ણનગરના લોકનાયક “ન્યોતિકાન્ત.” (આત્મપ્રકાશ-મધુ)ના હાથમાં મૂકવાનો મહારાજનો નિશ્ચય. “બંડખોર” ન્યોતિકાન્ત સામે રવીન્દ્રની કટાક્ષ પરંતુ એ બંડખોર પોતેજ આ કેસમાં બીજા ન્યાયાધીશ તરફે બેસનાર છે એમ કહી મહારાજનું જવું, પાછળથી પ્રમોદરાયની મસલત સર્વ ગયા બાદ રવીન્દ્ર તથા સ્નેહવીણાનો મેળાપ છેવટે સ્નેહવીણાના હૃદયની કદર.

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ—મહારાણી ભદ્રશીલાનો મહેલ.

મહારાણી ભદ્રશીલા, આત્મપ્રકાશના સમાજ સુધારણા સંબંધી વિચાર જાણી ખુશ થાય છે અને એ મનોહર “સાવનાસુષ્ટિનો પાયો” સુવર્ણનગરમાં નાંખવાનું પ્રકાશને સૂચવે છે. નવા પ્રધાન “બંસીધર” પાસે પોતેજ ગુન્ડેચાર મધુ છે. એવી આત્મપ્રકાશની કણુલાત, મધુના ગુન્ડાઓની વિગતવાર હકીકતવાળી ડાયરી બંસીધરે મધુ પાસેથી મેળવી લેવી, એટલામાં અણતનું પ્રવેશવું અણતે પ્રધાન.

બંસીધરને ખાનગી ખબર આપવા કે સુવર્ણનગરનો લોક-
નાયક ગણાતો જ્યોતિકાન્ત એજ ગુન્હેગાર મધુ છે, અણ
તનું જલું અને તેને થાપ આપવાનો બંસરીબાબાનો
અંકદેવ. હુલારીનું પ્રવેશનું પ્રધાન બંસીધર તથા હુલારીનું
પરસ્પર આકર્ષણ અને પ્રધાન તરફથી હુલારીને મુદ્રિકાની
લેટ. બંસરીનો મેળાપ કરાવી આપવાનું પ્રકાશને વચન
આપી બંસીધરનું જલું. હુલારી ગયા બાદ બંસરીનું આવવું
અને “મધુ-બંસરી”નું પ્રથમ પ્રેમદર્શન ત્યારબાદ સ્નેહવીણાનું
પ્રવેશનું અને બાઇ બંદનનો અણધાર્યો મેળાપ.

પ્રવેશ ૩ બે.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં રવીન્દ્રનો કેમ્પ.

રવીન્દ્રની સ્નેહવીણા તરફ મમતા. એટલામાં અણતે
આવી રવીન્દ્રના બચાવનો માર્ગ બતાવવો. પોતાના બચા-
વની ખાતર પોતાની પ્રિયતમાના બાઇ ઉપર લા કરવાની
રવીન્દ્રે સાફ ના પાડવી.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—હુલારીનો લતામંડપ.

સ્નેહવીણા તેમજ બીજી સખીઓ તરફથી મુગ્ધ હુલા-
રીની મીઠી પજવણી, સખીઓ ગયા બાદ પ્રધાન બંસી-
ધરનો પ્રવેશ. શરમાળ બાબા છેવટે “જરા કહોજી સાવ-
સ્થિયા, શાં બહુ કર્યા?” ની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરની ડોર્ટ.

સુવર્ણનગરમાં મહારાણી સામે કાવતુ રચવા માટે
પ્રમોદરાય તથા રવીન્દ્રમાર સામે કેસ ચલાવવામાં આવે

(૧૪)

છે. પ્રથમ મીઠા સાધુલાલ સોંપ્યાની “હતમ બુખાની” અણતે પોતાની જુનાનીમાં ન્યાયાધીશ જ્યોતિકાન્ત પોતેજ ગુન્ડેગાર મધુ છે એવું જાહેર કરવું. પ્રધાન ખંસીધરે વચમાં પડી અણતને થાપ આપવી; સ્વીન્દ્રે ગુન્ડે કબુલ કર્યો. કેસનો ચુકાદો મુલતવી રહેવો.

પ્રવેશ ૬ હો.

સ્થળ—મુવર્ણનગરમાં “વસન્ત વિહાર.”

આજે મહારાણી બદ્રશીલાનો જન્મોત્સવ હોઇને મહારાણી, અમલદારો તથા નગરજનો “વસન્ત વિહાર” નામના ખુશનુમા ઉદ્યાનમાં ભેળા થયેલ છે. મહારાણીના જન્મોત્સવની ખુશાલીમાં લોકોના હિતમાટે એક જાહેરનામું બહાર પાડવું, સ્વીન્દ્રકુમારને મારી પોતાનાં કર્મજીભાઓ વગેરે મજૂરોના લાભ માટે સુપ્રત કરવાની તેમજ હુવેથી લોકસેવાનું કાર્ય શરૂ કરવાની શરતે પ્રમોદરાયને મારી મળવી. અણતનું આવવું અને પ્રધાન ખંસીધરને પકડવાનો પ્રયત્ન. બદ્રશીલાએ ખંસરીબાળાને જાહેર કરવી. કાયદાને અને અણતને તાગે થવાની આત્મપ્રકાશની તૈયારી. એટલામાં મહારાજા સૂર્યકેતુએ ગુન્ડેગાર મધુ માટે નવ-કુર્ગથી મારીપત્ર મેળવી હાજર થવું. આત્મજીપીતિરૂપ મધુ-ખંસરીને રાજા તથા પ્રજાનાં વધામણાં.

મધુ—બંસરી

નાટકનાં ગાયનો.

અંક ૧ લો.

૧

સંસારીબાળા તથા વિરાગીબાળા—

વંદ મનોહેવ,
સાધત શિવાગાર,
સુખ રૂપ સદાનંદ, પ્રિયનંદન પ્રિયેશ—વંદું
બંસીધર તું પ્રાણ,
ધ્યારો દિલ્લાસમ,
જીવનભર સુકાન, નવ નવીન તું હંમેશ—વંદું

૨

અમરાપુરી—સુરમંગા બે સરંતા,
અવવાળાં પુણ્યવંતા,
વિરાગીબાળા—હિમધવલાં મંજલાં બે
અમર અવની ઉતર્યા. —સુર
અમરાપુરી—મોહ અવનીના સમાવો,
સંસારીબાળા—સ્વર્ગસુવનો બે બતાવો,
હિમ કિલ્લાંબી મિલાવો,
સર્વ—સાબર રાજ મુરખાં; તમારા —સુર

સુહરાન—

૩

હાં મેનેથી શું સતાવો હસી દિલને

વાણીથી શું સીઝાવો હસતે સુમરે ?

પડુ પાપે ના મનાવો તમે

—હાં૦

હું છું દુવાઈ, હું છું સીઝાઈ,

નેન યકી પ્રિય હું છું ધવાઈ,

દો અમી મીઠી એ દવાઈ,

આલિઓ પ્રાણને

—હાં૦

સ્નેહવીણા—

૪

ગાન સુણાવો મધુરાં દિલથી,

સુખની રચની સૈયા સ્નેહી કાજે

—ગાન૦

પલ પલનાં ગીત પ્યારાં ગવરાવો,

વેળે વધાઓ ઉર રંજ અજે

—ગાન૦

સ્નેહવીણા—

૫

સ્નેહી સખી છું, પ્રભુ હું તમારી

ભૂખી હું તો જાવની સદાની,

ઝોતારું પ્યારા સખા પરે પ્રાણ આજ—સ્નેહી૦

પૂરું જીવર કુમારું દિવારામ,

ફિલ આપીને લેવાં દિલમાં,

કુમરાં, દુવારા, અનેસાં એ દિલ રાજ—સ્નેહી૦

જાંસરી-ગાળા—

૬

મીઠી મીઠી તાન હૃદય સુણાવી,

સુદ્ધ ગુદ્ધ સહુ મ્હારી મીટમાં હરાચી—મીઠી૦

પ્રણુને હન દિલહર ઠોપલ !

રાગિની મંજુલ ગા નિત વ્હાલી

—મીઠી૦

૭

સ્નેહવીણા—રાધા છે કાનનાં દુવારી, બહુ હું વારી,

ચાને લગલ છે કુમારી !

જાંસરી-ગાળા—નાદાની તારી

—રાધા૦

(૧૭)

સ્નેહવીણા—ભૂલ્યાં ગોપાલ હેચાહારને ગદેચારી !
ભૂલ્યા એ બહાલા કામણે શું. ખારી ?
ખંસરીખાળા—હારી હું હારી —રાધા૦

૮
(૨૧૬)

રાધા તથા ગોપીઓ—

ખંસી મહિં પ્રાણ વસ્યા હાં સ્વામળા,
ખારી એ પ્રાણથી !
કાન કેરી હેચાહાર એ માનિની !

ગોપી શુ કામળી ?—ખંસી૦
કૃષ્ણ—હો ખંસી કે ગોપીઓ, કાન તણાં સહુ પ્રાણ;
રાધા, યેનુ, ગોપ, વજ્ર, સહુપર એ કુરજાન.
રાધા—વાણી વહી જાદુ ભરી, હેયું હરી સ્મિત કરી,
હાં કાનુકે ભૂલાવ્યાં ભાનથી. —ખંસી૦

૯
ખંસરીખાળા—શોભન લોભન જડ દેહ ન વરીએ,
વરીએ પ્રભુનું નૂર ન્યાંહિ.—શોભન૦
ના મોહ માયા કીર્તિ પૂજાએ,
ના કો, અમકથી રીઝીએ,
નહિ આત્મ વિષ્ણુ સુખ ક્યાંહિ—શોભન૦

ખંસરીખાળા—

૧૦

જાગી જ્યોત જાગી હૃદયની જ્યોત જાગી,
ખંસીઓ સાથ વાગી;
આત્મની તાલિ લાગી,
પ્રજ્ઞની ધૂન મધુરી એ સુભાગી —જાગી૦
સ્વર્ગઅવની સહુ સુહાએ,
હૃઃખ દિલનાં સહુ સુમાએ,
સુર ઉર ઉરના પૂરાએ,
માને સ્નેહયોગી, સ્નેહલોગી સ્નેહરાગી—જાગી૦

દુહારી—

૧૧

ચંદા જ્યમ ચમકે હાં,
 પ્રિય જનનાં આંજલુ ઝળકે, હાં ઝળકે;
 તન મનમાં પ્રીત ધળકે, વીજ ઝળકે —ચંદા૦
 નયન ના ધવાયે, સ્મિત ઉભરાયે,
 હરે ઉમંગ, હરે આનંદ
 જ્યમ સરવર છળકે,
 મુખ મળકે, પ્રાણ મળકે —ચંદા૦

૧૨

દુહારી—પ્રાણ પ્યાસાં એ,

મીઠડાંએ, રતિસમાં એ લખાયે મુહાયે નેનરે
 —પ્રાણ૦

રતિરી કામજુગારી કાયા,

દિહારામ—મદન મોહન વાહ રામા !

દુહારી—ઉતરી આલમ મોહમાયા,

દિહારામ—વરી આ બહાલમને ! —પ્રાણ૦

૧૩

દુહારી—આપ પ્રાણુજીવન બહાલાં અમે,
 નયન મીલાવ્યાં જીગર ખીલાવ્યાં,
 પાંદને મધુસાં અમૃત અમૂલાં;

દિહારામ—રચિક છે નવેલાં હોં. —આપ૦

દુહારી—મેંહુંન સ્નેહની સુરભિ લાવો,

સુરભિ-વાહન વાયુ મિલાવો,

સંસાર પથે કુમુદો ખીલાવો;

દિહારામ—ખીલાવું છું ખીલેલાં જ્યાં ! —આપ૦

૧૪

અંસરી—હેમાં કેશ ચેતન ચમકિયાં, તમ સદા-હેમાં૦

આજે નવી બુમી મેંયા,

સાચે જીમાં સિદ્ધ કર્યાં મેંમે સુનત —હેમાં૦

હાજ્યાં-હેજા ઠાજે,
 હેયે માત રાજે,
 નવ નવ આથા આજે,
 મંગલ ઉભરિયાં,
 ભાવિ ઉવા ઉગી સેયાં.
 જીત્યા જેણે તેજ ચુમું પાથ પુનિત—હેયાં

૧૫

કુમારી આશ્રમની બાળાઓ—

ઠંડાત્રી આ બચાવો વાડી સ્વર્ગ સમી,
 હયાણુ ઉગારો હાવી હેયે અમી,
 બિનાં આંસુ ખાળો. —ઠંડાત્રી
 આપે ખીલાત્રી સિંચીને સ્નેહથી જે,
 સ્વામી! સોભાવી ખારી તેજથી જે,
 તાત ઉદારો રહેમથી એ,
 અંજલિ પ્રાણ પાઓ. —ઠંડાત્રી

અંક ૨ જો.

લક્ષ્મીલા—

૧૬

જગ મહિ જીવન ધરીને સુકૃતિ કરવી રે,
 રાચવા જગપતિ રે.
 હારી જશું રે જીવંતી પ્રજામહિ રે,
 ક્યો ન સંગ સાધુ સદી,
 માયામાંથી કેઈ તહિ ઉગરે. —જગ
 આત્મા હૃદયે કેઈ મેહલોભ કરશે રાજ તાલ?
 છોડીશું નિજ હૃદય-રાજ!
 જુગે જુગે માગીએ તનમતથી,
 સંતાન તણા પાઠ પૂજશે,

—જગ

દુલારી—

૧૭

રસિકો કેરા સરદાર વનમાલી લાગો,
 સુંદરીઓ આપે પ્રાણ પ્યારા આપ કહિ માગો.
 શુભ ધવલાં ઉજવળિયાં ઉરોને પ્રાણાધાર—
 દિલદાર શોભાવો—રસિકો०

ચંદ્ર સમું મુખ, વાણી સુધાની,
 નેન મહિ ભરી દિવ્ય ખુમારી,
 મોંઘામૂલનાં દિલ હરણાં સ્મિત પરાગ સુરલોક,
 મોહાવો—રસિકો०

અંસરીબાબા—

૧૮

અમર રહો સહુ આશા,
 હુંયે અવધ હો ના,
 નવ હો જીગર રસહીન,
 આશ વીણુ ધાસ હો ના—અમર०
 નેન ન દે નવ નાથ,
 દઈને લૂંટ તેજ પ્યારાં,
 પ્રિય સૂર સુણાવી પ્રાણ.
 તાર ન નૂટે દિલહારા—અમર०

સ્નેહવીણા—

૧૯

સ્મરજો પ્રેમી દિલ પ્યારાં,
 નહિ ભૂલી જીવનભર બહાવાં,
 એજ માગું પ્રિયજન ઝાણી બાબા—સ્મરજો०
 પ્રેમ એજ પ્રાણ માનો,
 પ્રેમ દેવ આત્માનો,
 પ્રેમ જો વિસામોરે હાં (૨)
 રે હાં જામ જો સુધાનો,
 ચાંધાં મૂલો જો ખજાનો —સ્મરજો०

૨૦
પ્રત્યક્ષકારી તથા મહુદેવ—

જીવન જગતનાથ હાથ ધરીએ,
હાથ ધરીએ, સાથ તરીએ,
જરી ન ડરીએ જગત —જીવન
સજ્જન ગરીબ કરીએ સાથ,
સુખન અધમ તણે હાથ,
પુનિત બની, સત્યશાલી, સ્નેહમાલી,
પરમ શરણ ધરીએ મરીએ તરીએ—હાથ

દુહારી—

૨૧
હાં અર્ધા આ તનને જે પ્રાણ મળે,
નિજ પ્રિયને માટ સંધ્યા
મૂલ તનનાં માન મનનાં પ્રેમ કરે—હાં
જ્યાંહિ મગતાં પ્રેમજરણા—
પાપ પડતાં દેહ દિલમાં,
પ્રેમ જપતાં પ્રેમ તપતાં,
પ્રાણ-કુસુમ મમ અર્ધા,
સ્નેહી શરણે નાથ સદને સાથ જે કરે—હાં

જાંસરી—

૨૨
નવ આ વેળા પ્રાણ વહવા પ્રભુથી ન્યાસ,
નવ હૈમારે મહારે લાંછન સ્નેહજ સ્વામી અંતરના—નવ
નહિ પાપીને આ દિલ વરવા,
પણ તન મન નોછાવર કરે હા,
આસં પ્રેમીનાં પુણ્યકેશ પૂજન ઉજવવા —નવ

જાંસરી—

૨૩
આશ નવ વન રસભર નારી,
શોધતી હું મહાદેવી દુહારી,
લેટયાં પ્રાણસમા માલી —આશ
પ્રાણ આદેશ સિર માટે પારી
સાંકસા હું જળધારી —આશ

વારંબાનુભવો—

૨૩

ચોરી બેમાં ન પકર, ગિરધારી રુયામ,
બહી ભરન નીર જમુનાકે ગામ
તુમ તો બચે સોલન સંગ રહેતે,
અજ તો સદન ખ્યારી રુયામ

—ચોરી—

—ચોરી—

અંક ઉભો.

અર્થકેસુ—

૨૪

અમનબાળ સમો સ્વાર્થ પ્રમાણે,
હલન સદા એ ઠરે,
સળગે દેહ બધાં અંગાર મૂકાણે
અન્યનાં દિલડાં બાળવા કેમ અંતર બળાવે ?
મોહ મહિ ભાન ગયું,
છવનનું સુકાન ગયું માનો.

—અમન—

—અમન—

૨૬

રનેહવીણા—રનેહનાવ તારીશું સાથ બહાલમા—રનેહ
રવીન્દ્રકુમાર—પ્રાણો જડશું ગહી હાથમાં હાથ
રનેહવીણા—સાથે મરીશું તારીશું કૃપનાથ,
હા હેયાના હાર બહાલમા
વીજ ગંગાવાટ સાથે સહીશું,
જઇશું દીનાનાથ સાગર કંઠે,
રવીન્દ્રકુમાર—નાવ હઇશું સુકાનીને હાથે,
રનેહવીણા—ઉતરશું પ્રભુ સાથ પાર,
પાર સંસાર સાથ બહાલમા

—રનેહ—

—રનેહ—

અંસરીબાળા —

૨૭

દિલની છે દિલ દલાઈ.
આહ મોરો વા ઉઘાડો.
હલી પ્રેમની હું કામી,
હી સાન્યેજ લાગી!

—દિલની—

